

Cz. Farkas Mária

A magyar irodalom közvetítése a két világháború között a *Nouvelle Revue de Hongrie* folyóiratban

A *Nouvelle Revue de Hongrie* francia nyelvű magyar folyóirat a két világháború közötti időszak szellemi életében meghatározó szerepet töltött be: művelődéstörténetünk jelentős fóruma volt, amely elsősorban hazai kulturális értékeket közvetített Európába, másodsorban pedig az európai értékek hazai megismertetésében és elfogadtatásában vett részt. Azokhoz a pillanatokhoz kötődött, amikor a magyar művelődéspolitikai kezdeményezte a külföld rendszeres tájékoztatását, és megkísérelte fordítások révén kultúráját megismertetni. Ez az orgánus a francia–magyar művelődési kapcsolatok élvonalába tartozik, mégis kultúrtörténetünk, kapcsolattörténetünk és sajtótörténetünk kevésbé ismert szeletét képviseli.

A folyóiratot a *Société de la Nouvelle Revue de Hongrie* nevű társaság hívta életre 1932-ben. Megalapításakor gróf Apponyi Albert és gróf Bethlen István volt a társelnöke, az alelnök pedig Praznovszky Iván volt. A szerkesztőbizottság elnöki feladatait gróf Teleki Pál látta el. Teleszky János a végrehajtó bizottság elnöke volt. A főszerkesztő a folyóirat megindulásától 1939-ig Ottlík György, majd Láng Bertalan veszi át ezt a feladatot. A társaság főtítkára Eckhardt Sándor, majd 1940-től Zolnai Béla. Apponyi Albert halála után a társelnöki széket Esterházy Móric foglalta el.

Sokatmondó nevek ezek, társasággá szerveződésük nem volt véletlenszerű. Valamennyien a magyar szellemi életet jelentős mértékben befolyásoló személyek voltak. Közös volt bennük, hogy mindnyájan hittek a nyugati orientációban. Ők maguk is rendszeresen írtak a folyóiratba, valamint hozzájuk társult egy kiváló szerzői gárda irodalmárokból, művészettörténészekből és néprajzkutatókból. Ezekkel a tudós munkatársakkal vállalkozott az olvasó tájékoztatására a szerkesztő, Balogh József, akinek neve ma már kevesek számára ismert, pedig a két világháború közötti időszak szellemi életének fontos szereplője, az 1930-as években az egyre inkább tudatosodó és hangsúlyt igénylő nyugat-európai orientációnak meghatározó alakja volt.

A folyóiratban a magyar kultúra bemutatása mellett rendszeresen helyet kapott a társadalom- és gazdaságpolitika, a külpolitika, a kisebbségügy és nemzetiségi politika problémája és politikai orientációnk. A folyóiratnak a magyar kultúrával foglalkozó részeiben a szépirodalom áll előtérben. A tizenkét évfo-

lyam több mint száz írást közöl irodalomunkról, és ugyanennyi vers, regény- és novellarészlet fordítása olvasható.

A tanulmányok szerzői az adott időszak ismert irodalmárai, főleg a *Nyugat* esszéírói és szépírói, így például Babits Mihály, Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Gyergyai Albert, Halász Gábor, Schöpflin Aladár, Sőtér István és Szerb Antal. A szerzői gárda másik nagy körét – amely nem minden esetben különült el az előbbitől – az Eötvös Kollégium tanárai és volt diákjai alkotják. Ez a legendásan franciás szellemű kollégium – a párizsi École Normale Supérieure megfelelője – adta a magyarságnak a francia orientáltságú tudományosság legkiválóbb képviselőit, akikre jellemző volt a nagy igényű európai látókör. Nem véletlen tehát, hogy ebben a folyóiratban is szép számban találkozunk munkáikkal. Eckhardt Sándor, Zolnai Béla, Birkás Géza, Horváth János, Laczkó Géza, Szabó Dezső állandó munkatársa a folyóiratnak. Rajtuk kívül szerepelnek még a folyóiratban a magyarországi franciás szellem további megtestesítői, mint például Győry János, Hankiss János, Lelkes István, Molnos Lipót és Keresztury Dezső. Helyet kaptak ebben a szemlében a francia diplomácia képviselői: François Gachot, a budapesti francia követség kulturális attaséja, aki francia írókat, költőket ismertetett meg a *Nyugatban* és magyarokat francia folyóiratokban; Robert Dampierre követ, Georges Deshusses és Aurélien Sauvageot, az Eötvös Kollégium tanárai. Említést érdemel Gabriel Asztrik is, a Gödöllőn létesített francia nyelvű premontrei gimnázium igazgatója. (Ez az iskola is franciás tájékozottságú írástudókat volt hivatva nevelni.)

A munkatársak kiválasztása feltehetően a szerkesztő, Balogh József és köre sajátos szempontjai és igényei szerint történt. Kétségkívül szerepet játszott ebben a szerkesztő ismeretsége és a kor politikai preferenciája.

Irodalmi válogatásában a lap arra törekedett, hogy megrajzolja a magyar irodalom arculatát a XV. századtól az 1930-as évekig – úgy, hogy irodalmunk korszakaiból a legjellegzetesebbet adja az olvasó kezébe. Nyomon követhetjük irodalmunk jelentősebb korszakait, íróit és költőit a középkoron, a reneszánszon, a humanizmuson, a felvilágosodáson és a reformkoron keresztül a Trianon utáni időszakig, de válogatása elsősorban a kortárs vagy a majdnem kortárs, a századforduló irodalmából merít. Az irodalmi szemelvények műfaját és arányát vizsgálva azt láthatjuk, hogy az első két évfolyam nagy számban tartalmazott versfordítást, majd a költészet lassan eltűnik a lapból, átadva helyét a prózának. (Lehet, hogy ez gyakorlatias nyelvi megfontolásokból történt, hiszen kétségtelen, hogy a verset sokkal nehezebb fordítani, mint a prózát.)

Az irodalomunkról szóló mozaikkockák a maguk síkjában szinte az egész magyar irodalmat az olvasó elé vetítik. Az az általános tendencia figyelhető meg, hogy a folyóirat bemutat egy-egy író, költő, majd művészetének meg-

értéséhez adalékként olvasható egy-egy jellemzőnek tartott vers, novella vagy regényrészlet fordítása. Olvashatunk a nemzeti nyelv fontossága felismerésének és elterjesztésének mozgalmairól, a nemzeti nyelvű magyar irodalom megindulásáról, a XVI–XVII. századi reformáció és ellenreformáció nagy szellemi áramlatainak koráról és képviselőiről.

A magyar humanizmus egyik legkiemelkedőbb alakját, **Janus Pannoniust** például *Huszt József* mutatja be az olvasóknak. Megtudhatja az olvasó, hogy Janus Pannonius az első magyar (bár még latin nyelven író) költő, aki világhírnévre tett szert. *Eckhardt Sándor* pedig, aki a középkori magyar–francia szellemi kölcsönhatások tudós kutatója, a folyóirat lapjain is ezt az időszakot ismerteti meg az olvasókkal. **Balassi Bálintot** mutatja be, akit az akkori Európában a maga nemében egyedülálló költői egyéniségnek tart, és az európai reneszánsz költészet és a magyar teremtőerő szerencsés összefonódását látja benne. Ebből az időszakból még **Szenczi Molnár Albertet**, **Zrínyi Miklóst** és **Gyöngyösi Istvánt** ismerheti meg a *Revue* olvasója. Nem kerüli el a szerkesztő figyelmét, hogy az egykori **Rákóczi**-kultuszt felelevenítse a franciák számára, valamint bemutassa a Mme de Sevigné hatása alatt a levélformát szépirodalmi igényrel művelő prózáírót, **Mikes Kelement**.

Olvashatunk a lap hasábjain a magyar felvilágosodást illetően arról az irodalmi mozgalomról is, melyet a Bécsben élő magyar testőrök indítottak el, élükön **Bessenyei Györggyel**. *Halász Gábor* bemutatja az olvasóknak a nyelvújító **Kazinczy Ferencet**, aki a kor irodalmának legjelesebb munkáit fordította, hogy nyugati műveltségű magyar kultúrát teremtsen. Ebből az időszakból **Csonkai Vitéz Mihály** és **Fazekas Mihály** is szerepel egy-egy tanulmányban.

A romantika irodalmából **Kisfaludy Sándort**, **Vörösmarty Mihályt** és **Berzsenyi Dánielt** ismerheti meg a folyóirat olvasója. **Kölcsey Ferencről** halála 100. évfordulója alkalmából *Babits Mihály* emlékezik meg a lap hasábjain. Olvashatunk még **Jósika Miklósról**, **Eötvös Józsefről**, számos tanulmány foglalkozik **Petőfi Sándorral** és **Arany Jánossal**. *Szegő András* néven *Gyergyai Albert* ír tanulmányt **Madách Imre** *Az ember tragédiája* című munkájáról. **Jókai Mórról** többen is írnak a folyóiratban: *Hegedűs Sándor*, *Sötér István* és *Schöpflin Aladár*. *Hegedűs Sándor* például jellemábrázolását Thackeray-hez, humorát Dickenshez, mesélőképességét Dumas-hoz, képzelőerejét V. Hugóhoz hasonlítja.

A századvég magyar novella- és regényirodalmába is betekintést kap az olvasó **Mikszáth Kálmán**, **Justh Zsigmond**, **Ambrus Zoltán**, **Gárdonyi Géza**, **Krúdy Gyula**, **Cholnoky Viktor**, **Petelei István**, **Lovik Károly** művein keresztül. Nem kerüli el a szerkesztő figyelmét, hogy mindazok az írók, költők, akik valamilyen módon kapcsolatban voltak Franciaországgal, képviselve legyenek a folyóiratban. Így találkozhatunk például **Szomorj Dezső** nevével is.

Átlapozva a köteteket azt láthatjuk, hogy a legtöbb tanulmány, vers és próza a *Nyugat* íróinak francia nyelvű fordításai. A *Nyugat* mozgalma igyekezett a magyar irodalmat a művelt Nyugat irodalmának színvonalára emelni, és európai szellemet teremteni irodalmunkban; a *Revue* pedig ezt az európai színvonalra emelt irodalmat akarta az olvasók figyelmébe ajánlani. A *Nyugat* nemzedéke volt továbbá az, amely a francia irodalomból a legtöbbet fordított, és a legtöbb francia élménnyel rendelkezett.

A *Nyugat* első nemzedékéből a következő írók és költők szerepelnek:

Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Kafka Margit, Krúdy Gyula, Laczkó Géza, Móricz Zsigmond, Tóth Árpád, Tersánszky Józsi Jenő. Az irodalmi szemelvények előtt olvasható ismertetések a kor legjobb irodalmárainak tollából származnak. Például **Ady Endrét Babits Mihály** mutatta be, **Kosztolányi Dezsőt** pedig *Schöpflin Aladár*.

Ady Endre már az első évfolyamban többször is szerepel verseivel, és ettől kezdve kiemelt figyelmet kap a folyóirat hasábjain. Írásainak fordításán kívül számos tanulmány foglalkozik munkásságával. *Szerb Antal* például arról ír, hogy Ady magyarsága költészetében nagy tudatossággal él, és verseiben az egész magyar sors fogalmazódik meg. Rámutat továbbá arra, hogy Ady volt az a költő, aki erős intenzitással élte át és fejezte ki azt a törekvést, amit a keletről jött magyarság a Nyugat szellemének meghódításáért vívott. Személyében és költészetében testesült meg az az évszázadok óta folyó harc, amely Kelet és Nyugat összeegyeztetése érdekében folyik. Megtudhatta a folyóirat olvasója, hogy Ady a magyar irodalomban milyen új korszakot nyitott. És azt is, hogy egyik szerelme kapcsán Párizs döntő élmény lett számára.

Figyelmet érdemel *Rónai Pál* tanulmánya, amelyben egy személyes találkozást mesél el Jehan Rictus költővel. Ebben egy – a költővel folytatott – párbeszédet idéz fel, amelynek keserű kicsengése, hogy a franciák mennyire különbözőek irodalmunkkal szemben:

- Je suis de Hongrie. On vous y connaît, on vous y aime. Vos plus beaux vers, on les a traduits en hongrois.
 - Qui donc? fit-il, surpris.
 - Un grand poete nommé Ady.
 - Tiens. Je n'ai jamais entendu ce nom-la.¹
- (Rónai, Paul: Rencontre avec Jehan Rictus, un maître d'André Ady. 1940. I. 77.)

¹ – Magyarországról jöttem, Önt ott ismerik és szeretik. Legszébb verseit magyarra fordítják.

– Ki fordítja? – kérdezte csodálkozva.

– Egy nagy költő, akit Adynak hívnak.

– Nahát. Sosem hallottam ezt a nevet.

Ady verseiből francia fordításban elsősorban olyan témájúakat válogat a folyóirat, amelyek francia vonatkozásúak, így olvasható például franciául a *Párisba tegnap beszökött az Ősz* című költemény.

Ady mellett **Babits Mihály** kap még kitüntetett figyelmet a *Nouvelle Revue de Hongrie* számaiban. Ő azonban aktív közreműködője is volt a folyóiratnak, olyannyira, hogy arculatának kialakításához is nagyban hozzájárult. Babits volt az a költő, aki nemcsak a magyar, de a világirodalomban is jártas volt, és akinek költészete, műveltsége, szellemvilága a külföld figyelmére feltétlen érdemes volt. Érthető tehát, hogy szinte minden évfolyamban találkozunk nevével. Már a folyóirat első évében számos verse, tanulmánya, novellarészlete és könyvének ismertetése jelenik meg. Az 1938. júniusi szám pedig *Hommage a Babits* címmel a költő munkásságát ismerteti. *Balogh József* Babitsnak erre a számmal vonatkozó levelét a *Magyar Csillagban* tette közzé. Itt a következőket írja a költő a szerkesztőnek:

„A Nouvelle Revue új számának lapjairól szeretet árad felém, mely hálára kötelez és nem tűri, hogy némán maradjak. Meg kell mondanom, hogy milyen jól esik ez – mennyire érzem az erőteljes rokonszenv sugárzását – a közt a sok csüggedés közt, mely a magyar írók napjainkban folyton kísérti és környékezi. Meg kell köszönnöm a szerkesztő szép ötletét, a tüntető és kitüntető rámgondolást, a sok törődést és szeretetet, amiről terv és kivitelezés egyformán tanuskodik.

Igaz és jól tudom, a tüntető ünneplés valójában nem nekem szól, hanem a magyar kultúra szellemének, melyet szolgálok. Mégis lehetetlen elfojtanom bizonyos személyes érzések hangját. Vajha munkásságom ismertetése hozzájárulna ahhoz a nagy célhoz, amit a Nouvelle Revue de Hongrie maga elé tűzött!”²

A *Nyugat* nagy nemzedékéből még gyakran szerepel a folyóirat lapjain **Kosztolányi Dezső** és **Karinthy Frigyes** is. A *Nyugat* második és harmadik nemzedékébe tartozó írók, költők a folyóirat irodalmi válogatásában: **Illyés Gyula**, **Hevesi András**, **Ottlik Géza**, **Kodolányi János**, **Márai Sándor**, **Molnár Ákos**, **Szabó Lőrinc**, **Erdélyi József**, **Pap Károly**. Közülük **Márai Sándor** nevével találkozunk a legtöbbször, hét szemelvény olvasható franciául tőle.

A magyar irodalmat ismertető tanulmányok szerzőinek névsora is azt mutatja, hogy *Balogh József*, a szerkesztő igényes folyóiratot szándékozott létrehozni. Itt is a *Nyugat* esszéíróival találkozunk a legtöbbször: *Cs. Szabó László*, *Földessy Gyula*, *Gyergyai Albert*, *Illés Endre*, *Halász Gábor*, *Schöpflin Aladár*, *Sőtér István*, *Szerb Antal* nevével.

² A Magyar Csillag hírei. Magyar Csillag, 1943. I. 251.

A haladó európai szellemet képviselő *Nyugat* köre mellett megtaláljuk a korszak irodalmának másik nagy áramlatát, a konzervatív irodalom képviselőit is. Közülük kitüntetett figyelemben részesíti a folyóirat **Herczeg Ferencet**, a kor népszerű íróját, valamint **Bethlen Istvánt**. Ugyancsak megismerteti a folyóirat a francia olvasóközönséggel **Tormay Cecile-t**, aki a keresztény nemzeti írókat magába foglaló *Napkelet* című folyóiratot szerkesztette. A konzervatív irodalom reprezentáns íróiként szerepelnek még **Földi Mihály**, **Harsányi Zsolt**, **Zilahy Lajos**, valamint az ugyancsak a konzervatív írói körhöz kapcsolódó **Komáromi János**. Megismerhet az olvasó néhány katolikus író és költőt, **Mécs Lászlót**, **Nyíró Józsefet**, **Prohászka Ottokárt**. Közülük a Franciaországban népszerűséget szerzett **Mécs László** kap különös figyelmet, akiről hírül adja a folyóirat, hogy 1935-ben a Sorbonne-on nagy sikerű felolvasást tartott verseiből. Ezt követően egy francia kötet jelent meg műveiből, melyet a költő Raymond Schwab, Molnos Lipót (a Párizsi Magyar Intézet igazgatója) és Aurélien Sauvageot, francia nyelvész fordítottak, a kötet előszavát pedig Paul Valéry írta.

A magyar polgári drámairodalom is képviselve van a folyóiratban **Heltai Jenő**, **Molnár Ferenc** és **Hunyadi Sándor** személyében – konzervatív drámaíró társaik, a már említett Herczeg Ferenc és Zilahy Lajos mellett.

Jelen van a kisebbségi magyar irodalom is, ezen belül kiemelt helyet kap Erdély és irodalma. Elsősorban **Kós Károly**, **Tamási Áron**, valamint **Kuncz Aladár**, akinek nevét *A Fekete Kolostor* című regénye őrizte meg. A folyóirat lapjain is megemlékeznek a Noirmoutier-ba internált magyar íróról. Egy-egy szemelvénnel szerepel még **Ignác Rózsa** és **Karácsony Benő**, továbbá **Kisbán Miklós** írói néven **Bánffy Miklós** is, az erdélyi szellemi élet vezető egyénisége. Az ugyancsak erdélyi származású **Makkai Sándornak** két francia nyelvű szemelvényével is találkozhatunk, és felfedezhetjük **Aranka György** nevét is, akit Erdély Kazinczyjaként mutat be *Jancsó Elemér*.

Az irodalmi szemelvények fordítását a folyóirat állandó munkatársa, Henri Ancel végezte, neve mellett rendszerint szerepelt még egy név. Ez többnyire vagy Rónai Pál vagy François Gachot neve volt.

Az irodalmunkat bemutató tanulmányokban felfedezhetjük azt az általános tendenciát, hogy a magyar irodalomban járatlan olvasót francia párhuzamokkal próbálják a tanulmányok szerzői orientálni. Így például Jókait Dumas-hoz, Lovikot Maupassant-hoz és Mérimée-hez, Mikszáthot Daudet-hoz és Georges Sand-hoz, a Mikszáth-novellákban szereplő felvidéket pedig Gascogne-hoz hasonlítják.

Passuth László írja az irodalmi válogatásról:

„... végiglapoztam például, hogy milyen novellákat fordítottatott le Balogh, aki lelke mélyén, azt hiszem, csak módjával szerette a modern irodalmat, félt tőle, zabolázatlan műfajnak tartotta. Mégis – magyar avantgarde is szerepel a hasábokon, olya-

nok is, akiket az akkori hivatalos irodalmi véleményt formálók nem láttak jó szemmel, mint Nagy Lajos, Pap Károly, Dallos, Gelléri, Sásdi, hogy találomra említsek egy-egy nevet. S a lírai válogatás is a legjobb akkori poézist tükrözte. Ebben nagy volt a szerkesztő, aki ilyenkor nyilván helyesbítette saját ízlésvonalait.”³

Nem okvetlenül sorolhatjuk ugyan a fent említett írókat az avantgárd csoportjába, de abban igaza van Passuth Lászlónak, hogy sok olyan író, költő megszólal a folyóiratban, akik nem voltak népszerűek az akkori hivatalos irodalmi véleményt formálók körében.

Passuth László Balogh József irodalmi válogatásáról még azt mondja:

„A Revue minden hónapban egy-egy élő magyar író novelláját hozta, rendszerint igen jó fordításban. Olyan avantgarde szerzők szerepeltek, akik hogyanis kerülhettek volna be a hivatalosabb irodalom sáncái közé: itt francia köntösben kijutottak a Revue elképzelt világszínpadára.”⁴

A korabeli jelesebb hazai írók közül kevesen voltak, akiknek írása ne jelent volna meg a *Revue*-ben. Ez a válogatás egyaránt jelez ideológiai és szellemi tágasságot. A szerzők között megtalálható protestáns éppúgy, mint katolikus; például Révész Imre és Sík Sándor, vagy konzervatív és liberális, például Herczeg Ferenc és Kaffka Margit. Felkarolta a szerkesztő a fiatalokat, például Illés Endrét vagy Ottlik Gézát, de zászlajára tűzte a már ismerteket is, mint például Babits Mihályt.

Kétségtelen, hogy vannak olyan jeles írók, költők, akik kimaradtak ebből a magyar irodalmat reprezentáló válogatásból. (Mai szemmel a két világháború közötti időszak irodalmát bemutató válogatásban biztosan helyet kapna József Attila, Radnóti Miklós vagy akár Németh Andor, már csak francia kötődésük miatt is.) Minden válogatásban, itt is kétségtelenül számos szubjektív tényező játszhatott közre. Ezek a kiválasztott személyek voltak Balogh József és szerkesztőtársai számára bizonyos értelemben és bizonyos mértékben a magyar irodalom reprezentánsai.

Ebben a sajtóorgánumban Balogh József mögött felsorakoztak irodalmunk legjobbjai, akik közül sokan a francia irodalom alkotásait fordították magyar nyelvre – olyan sikeresen, hogy művészi értékük gyakran felér az eredeti értékével. Ezek a francia irodalmat tolmácsoló irodalmáraink reménykedtek abban, hogy az irodalmi csere a két ország között kölcsönös lehet. Azon fáradoztak, hogy a franciák felismerjék a magyar irodalom sajátos értékeit, és céljuk

³ Passuth 1973: 159.

⁴ Passuth 1970: 102.

az volt, hogy a magyar művek beilleszkedjenek a világirodalmi alkotások sorába. Aurélien Sauvageot – aki az Eötvös Kollégium tanáráként magyarországi tartózkodása idején kapcsolatban állt a kor jeles irodalmáraival – *Magyarországi életutam* című munkájában a következőket írja:

(...) Karinthy, miután elmondta, hogy milyen nagyra értékeli a francia irodalmat, elpanaszolta, hogy mennyire fáj neki, hogy a magyar irodalmat a franciák csak közönnel fogadják. Újra és újra elismételte: „Mondja meg nekik, hogy rettenetes, rettenetes ez a közöny.”⁵

Nem kétséges, hogy a folyóiratban megszólaló irodalmárok egyik törekvése az volt, hogy ezt a közönyt megszüntessék.

A folyóiratot 1944-ben, a német megszálláskor betiltották, szerkesztője, Balogh József pedig a sárvári haláltáborban halt meg.

A *Nouvelle Revue de Hongrie* folyóirat művelődéstörténeti jelentősége elvitathatatlan, hiszen jelentős erőfeszítést tett arra, hogy a magyar irodalmat megismertesse Európával, felhívja a figyelmet egy különlegesen értékes – magyar – irodalomra, s meggyőzze az olvasót arról, hogy a sokszínű európai kultúrának Magyarország mindig is része volt, és az is marad.

IRODALOM

KABDEBŐ Lóránt (1983): *Mint különös hírmondó*. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Bp.

LAKATOS Éva (1996): Tallózás a „magyar különszámok” birodalmában. *Magyar Könyvszemle*

LAKATOS Éva (1986): *Magyar Irodalmi Folyóiratok*. A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei, Bp.

A Magyar Csillag hírei. *Magyar Csillag* (1943)

PASSUTH László (1970): Balogh József. In: *Magyar mártír írók antológiája*. Magvető, Bp.

PASSUTH László (1973): *Gyilokjáró*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.

SAUVAGEOT, Aurélien (1988): *Magyarországi életutam*. Európa Könyvkiadó, Bp.

⁵ Sauvageot 1988: 101.